

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Факультет філології та журналістики

Кафедра історії та культури української мови

Оксана Нестерчук

КРАЄЗНАВЧА (ДІАЛЕКТОЛОГІЧНА) ПРАКТИКА

Луцьк – 2025

УДК 908(073)
Н 55

Рекомендовано до друку на засіданні науково-методичної ради Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 9 від 21.05.2025 р.)

Рецензенти:

Зінчук Р. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та лінгводидактики Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Нестерчук О. Г.

Краєзнавча (діалектологічна) практика: методичні рекомендації для студентів спеціальності 035 Філологія. Луцьк: Волинський національний університет ім. Лесі Українки, 2025. 18 с.

Методичні рекомендації вміщують інформаційний опис краєзнавчої (діалектологічної) практики, основні етапи та види робіт, форми індивідуальних завдань, рекомендовану літературу та програму для записування лексичних одмін українських говірок.

Для здобувачів освіти факультету філології та журналістики.

УДК 908(073)
Н 55

© Нестерчук О. Г., 2025
© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2025

I. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ПРАКТИКИ

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній рівень	Характеристика виду практики
Денна	03 Гуманітарні науки 035 Філологія «Українська мова та література. Світова література» перший (бакалаврський)	Навчальна
		Рік навчання: 1
Кількість годин/кредитів 90 / 3		Семестр: 2
		Консультації – 6 год Самостійна робота 84 год
		Форма контролю: залік

Інформація про викладача

Прізвище, ім'я та по батькові – Нестерчук Оксана Григорівна

Науковий ступінь – кандидат філологічних наук

Вчене звання – доцент

Посада – доцент кафедри історії та культури української мови

Контактна інформація: +38(050)7111299,

e-mail: Nesterchuk.Oksana@vnu.edu.ua

Дні занять: відповідно до розкладу

II. АНОТАЦІЯ ПРАКТИКИ

Завдання краєзнавчої (діалектологічної) практики – навчити здобувачів вищої освіти в реальних умовах виявляти особливості говіркового мовлення та правильно фіксувати його на цифрових носіях вміло систематизувати, класифікувати й лінгвістично інтерпретувати записаний діалектний матеріал; ознайомити з найвизначнішими пам'ятками місцевого значення. Під час практики здобувачі освіти мають можливість наочно пересвідчитися в діалектній диференційованості української мови, навчатися виявляти спільне й відмінне у фонетиці, лексиці й граматиці досліджуваних говірок та літературної мови. Це розширить і поглибить знання здобувачів освіти з української діалектології.

Сформовані під час практики вміння і навички слухати, цілеспрямовано відбирати й науково пояснювати ті чи ті явища діалектного мовлення стануть у пригоді майбутнім філологам. Як відомо, говірки значно впливають на усне й писемне мовлення. І щоб досконало навчитися літературної мови, фахівцеві потрібно не тільки розвивати усне й писемне мовлення та виховувати культуру спілкування, а й досконало знати місцеві діалектні особливості, які відбиваються на мовленні, розуміти ті процеси, що характеризують взаємодію діалекту й літературної мови.

1. Мета і завдання навчальної практики

Мета краєзнавчої (діалектологічної) практики – ознайомити здобувачів освіти з місцевими говірками, сформувати їхнє уявлення про системність досліджуваних говірок на всіх структурних рівнях. Для цього потрібно на основі аналізу записаних зв'язних текстів та зібраних відповідей на питання програми виявити основні фонетичні, морфологічні, синтаксичні й лексичні особливості говірки.

Краєзнавча (діалектологічна) практика покликана розв'язати такі завдання:

- навчальні – набути й розширити знання з української діалектології;
- наукові – сформувати навички науково-дослідної роботи в процесі збирання й вивчення українського діалектного мовлення, особливостей взаємодії діалектів і літературної мови;
- виховні – виховувати у здобувачів освіти любов до рідного краю, до спілкування з різними верствами населення, виховувати повагу й шану до людей старшого і найстаршого віку;
- професійні – сформувати у здобувачів освіти навички виявлення впливу діалектного оточення на усне й писемне мовлення;
- прагматичні – зібрати науково достовірні матеріали для подальших діалектологічних студій.

Варто зазначити, що фактичний матеріал, зібраний під час практики, завжди знаходить застосування в Західнополіському ономастико-

діалектологічному центрі Волинського національного університету імені Лесі Українки (зокрема поповнює колекцію фоно- та відеозаписів діалектоносіїв із Західного Полісся). З 2014 року матеріали практики за різні роки, починаючи з 2008 року, стали основою унікального мультимедійного проєкту «Фонокарта західнополіського говору та суміжжя» (автор – Ірина Дружук, науковий керівник – професор Григорій Аркушин). Нині з проєктом можна ознайомитися на сайті «Говіркове куфро» за адресою: <https://sites.google.com/view/fonokartazahpol>

Записи краєзнавчої (діалектологічної) практики й надалі будуть представлені на інтерактивній карті проєкту.

III. РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ (КОМПЕТЕНТНОСТІ)

Згідно з освітньо-професійною програмою здобувачі освіти у результаті проходження краєзнавчої (діалектологічної) практики здобудуть такі **компетентності**:

Інтегральна:

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій та методів філологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов.

Загальні компетентності:

Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу та суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для відпочинку та ведення здорового способу життя **(ЗК 2)**.

Здатність спілкуватися українською мовою як усно, так і письмово **(ЗК 3)**.

Здатність бути критичним і самокритичним **(ЗК 4)**.

Здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел **(ЗК 6)**.

Здатність працювати в групі, команді та автономно **(ЗК 8)**.

Здатність до абстрактного мислення, аналізу, синтезу, узагальнення та систематизації **(ЗК 10)**.

Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях **(ЗК 11)**.

Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій і самовдосконалення інформаційно-цифрової грамотності впродовж життя **(ЗК 12)**.

Здатність до адаптації та дії в новій ситуації **(ЗК 14)**.

Фахові компетентності:

Здатність використовувати в професійній діяльності знання про мову як особливу знакову систему, її природу, функції, рівні **(ФК 2)**.

Здатність аналізувати діалектні та соціальні різновиди української мови, визначати проблеми **(ФК 4)**.

Здатність вільно, гнучко й ефективно використовувати українську мову в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у різних сферах життя **(ФК 6)**.

Здатність до збирання й аналізу, систематизації та інтерпретації мовних фактів, зокрема зразків діалектної мови **(ФК 7)**.

Здатність здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів **(ФК 10)**.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Вільно спілкуватися з професійних питань із фахівцями та не фахівцями державною мовою усно й письмово, використовувати її для організації ефективної міжкультурної комунікації.

ПРН 2. Ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати.

ПРН 3. Організувати процес свого навчання й самоосвіти.

ПРН 4. Розуміти фундаментальні принципи буття людини, природи,

суспільства.

ПРН 5. Співпрацювати з колегами, представниками інших культур та релігій, прибічниками різних політичних поглядів тощо.

ПРН 6. Використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних спеціалізованих задач і проблем професійної діяльності.

ПРН 8. Знайти й розуміти систему мови, специфіку історію української мови і вміти застосовувати ці знання у професійній діяльності.

ПРН 9. Характеризувати діалектні та соціальні різновиди української мови, описувати певну говірку.

ПРН 11. Знати принципи, технології і прийоми створення усних письмових текстів різних жанрів і стилів державною та англійською / польською мовами.

ПРН 12. Аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють.

ПРН 13. Аналізувати та інтерпретувати твори української та зарубіжної художньої літератури й усної народної творчості, визначати їхню специфіку й місце в літературному процесі.

ПРН 14. Використовувати українську мову в усній та письмовій формі у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному), для розв'язання комунікативних завдань у побутовій, суспільній, навчальній, професійній, науковій сферах життя.

ПРН 15. Здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів.

ПРН 17. Збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти мови й мовлення й використовувати їх для розв'язання складних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання.

ПРН 18. Мати навички управління комплексними діями або проєктами при розв'язанні складних проблем у професійній діяльності в галузі обраної філологічної спеціалізації та нести відповідальність за прийняття рішень у непередбачуваних умовах.

Soft skills:

- здатність логічно і критично мислити;
- креативність, оригінальність та ініціативність;
- уміння працювати в команді та взаємодіяти;
- навички ефективної комунікації;
- логічна аргументація;
- здатність керувати своїм часом та якісно виконувати поставлені завдання).

IV. ЕТАПИ ПРАКТИКИ

Етапи	Зміст, основні завдання, тривалість
Підготовчий	Фонетична транскрипція, прийнята в українській діалектології. Записати на цифровіносії розповідь діалектоносія і передати її фонетичною транскрипцією. Зафіксувати найбільш характерні особливості досліджуваної говірки (фонетика, морфологія, словотвір, синтаксис, лексика).
Ознайомлювальний	Ознайомити здобувачів освіти із питальником Й. Дзендзелівського («Програма для збирання діалектних матеріалів для Лексичного атласу української мови») та іншими програмами; записати відповіді на питання першого розділу програми.
Основний	Записати говірковий матеріал (у визначених селах Волинської та Рівненської областей) за програмою, запропонованою науковим керівником. У зв'язку з воєнним станом у країні, здобувачі освіти говірковий матеріал записують за місцем

	проживання. Ті здобувачі освіти, які проживають в областях поза межами західнополіського ареалу або у містах, працюють на сайті «Фонокарта західнополіського говору та суміжжя», визначаючи та описуючи відмінні лексеми від літературної мови, класифікують їх.
Підсумковий	Захист краєзнавчої практики.

V. ВИДИ (ФОРМИ) ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

№ з/п	Завдання
1.	Кожному здобувачеві освіти підготувати комплект карток із записами лексичних, семантичних та словотвірних діалектизмів, виписавши їх із зафіксованих відповідей та із фоно- та відеозаписів розповідей діалектоносіїв.
2.	Записати лексеми відмінні від літературної мови у визначених населених пунктах на сайті «Говіркове куфро».
3.	Порівняти одну із досліджених говірок свого населеного пункту, указавши спільне і відмінне.
4.	Зробити вибіркове опитування про вживання говірки у різних ситуаціях: 1) побутове спілкування з рідними; 2) спілкування під час побутових сварок; 3) побутове спілкування з чужими; 4) спілкування з представниками державних установ.

VI. ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ПРАКТИКИ

Зміст роботи, що оцінюється	Кількість балів
-----------------------------	--------------------

1. Теоретична підготовка: знання предмету; володіння матеріалом під час пояснення респондентам важливості діалектних досліджень; уміння швидко наводити приклади говіркових відмінностей; толерантне ставлення до кожної говірки.	15
2. Психолого-фахова майстерність: професійний такт; комунікабельність; пошана до старших; не конфліктність; уміння доречної самопрезентації під час записів діалектного матеріалу від представників старшого та найстаршого поколінь.	10
3. Особливості характеристики здобувача: самостійність; професійна спрямованість; інноваційність.	5
4. Оцінювання процесу проходження практики: поповнення картотеки записами діалектних слів; поповнення фоно- та відеотек; підготовка звітної документації.	20
5. Оцінювання звітної документації:	
правильність записів відповідей на доручені питання програми Й. Дзендзелівського; правильність оформлення карток із записами лексичних, семантичних та словотвірних діалектизмів; вибір ілюстрацій, які б правильно підтверджували семантику зафіксованих говіркових слів; чіткі аудіо записи розповідей діалектоносіїв (бажано відеозаписи). '	20
6. Подання звітної документації відповідно до визначеного графіку	5
7. Захист практики.	25

Сума	100
------	-----

Шкала оцінювання

Оцінка в балах	Лінгвістична оцінка
90 – 100	Зараховано
82 – 89	
75 - 81	
67 -74	
60 - 66	
1 – 59	Незараховано (необхідне перескладання)

VI. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Аркушин Г. Народна лексика Західного Полісся. Луцьк, 2014. 236 с.
2. Аркушин Г. Словник західнополіських говірок. Луцьк, 2016. XXIV + 648 с.
3. Нестерчук О. Г., Омельковець Р. С. Програма краєзнавчої практика. Луцьк: ПП Іванюк, 2020. 16 с.
4. Омельковець Р. С. Діалектна лексика Західного Полісся: методичні рекомендації для написання курсових та дипломних робіт. Луцьк: П.П. Іванюк В. П., 2017. 34 с.
5. Омельковець Р. С. Програма для збирання діалектних одмін української мови. 2-ге вид., переробл. та доповн. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2020. 56 с.

Додаткова

1. Аркушин Г. Л. «Всього на світі хватас...» (фольклор, звичаї та обряди західного Полісся у діалектологічних записах). Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 212 с.
2. Аркушин Г. Л. Атлас західнополіських фаунономенів. Луцьк : Вежа, 2008. 322 с.
3. Аркушин Г. Л. Атлас мисливської лексики Західного Полісся. Луцьк :

Вежа, 2008. 410 с.

4. Аркушин Г. Л. Голоси з Берестейщини (Тексти). Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 536 с. + DVD
5. Аркушин Г. Л. Голоси з Волинського Полісся (Тексти). Луцьк : Вежа, 2010. 542 с. + 2 DVD.
6. Аркушин Г. Л. Голоси з Підляштя (Тексти). Луцьк : Вежа, 2007. 536 с. + DVD
7. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000.
8. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок. А–Я. Вид. 2-ге переробл., випр. і доп. Луцьк, 2016.
9. Аркушин Г. Л. Словник західнополіських діалектизмів у художній літературі. Луцьк : П П Іванюк В. П., 2018. 268 с.
10. Аркушин Г. Українські говірки Підляштя : сучасне усне мовлення. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2022. 196 с.
11. Громик Ю. В. Лексика тематичної групи «риси характеру людини та її поведінка» в поліській говірці с. Липне. *Волинь філологічна: текст і контекст. Західнополіський діалект у загальноукраїнському та всеслов'янському контекстах : зб. наук. пр.* Вип. 4. Луцьк : РВВ «Вежа», 2007. С. 63–82.
12. Зінчук Р. С. Атлас словозміни іменників у західнополіських говірках. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 164 с.
13. Каліщук Ю. Метеорологічна, астрономічна та календарно-часова лексика східностепових говірок: словник. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. 268 с.
14. Колесников А. О. Морфологія українських південнобесарабських говірок: Генеза і динаміка. Ізмаїл: СМІЛ, 2015. 676 с.
15. Нестерчук О. Г. Антропонімія торчинських ромів. Луцьк: ФОП Іванюк В. П., 2020. 123 с.
16. Нестерчук О. Особові власні імена та їхні варіанти у стійких словосполученнях Західного Полісся. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки.*

Випуск 48. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. С. 215–218.

17. Нестерчук О. Г. Українська діалектологія : конспект лекцій. Луцьк: ФОП Іванюк В. П., 2023, 137 с.

<https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/23153>

18. Омельковець Р. С. Атлас західнополіських назв лікарських рослин. Луцьк : Вежа, 2003. 132 с.

19. Омельковець Р. С. Номінація лікарських рослин в українському західнополіському говорі. Луцьк : Вежа, 2006. 300 с.

20. Омельковець Р. С. Словник ботанічної лексики західнополіських говірок. Луцьк : П.П. Іванюк В. П., 2016. 220 с.

21. Чирук Л. М. Атлас ентомологічної лексики Західного Полісся. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 152 с.

22. Шульська Н. М, Матвійчук Н. М. Прізвиська як характеристики мовлення людей у неофіційній комунікації Західного Полісся. *Acta onomastica*. 2018. LIX. С. 227–234.

Інтернет-ресурси

Персональний сайт доктора філологічних наук, професора Григорія Львовича Аркушина: <http://arkushyn.lutsk.ua>

Говіркове кукро: <https://sites.google.com/view/fonokartazahpol>

ПРОГРАМА для записування лексичних одмін українських говірок

Для виявлення одмін у говірковій лексиці вибрані ті назви, які мають найбільше протиставлень, при цьому у польових умовах подані нижче називні речення перетворюємо в питальні і всі відповіді фіксуємо фонетичною транскрипцією, не переписуючи питань, лише вказуючи порядковий номер. Слова діалектоносіїв спершу записувати диктофоном чи відеокамерою.

Зразок: *Горобець... Самка горобця... Гніздо пташки... Гніздо лелеки... і т.д. Запитуємо: Як у вас називають горобця?*

Як кажуть на самку горобця?

Де висиджують пташки своїх малят?

Як називають гніздо лелеки?

Отож, діалектоносіям пропонуємо такі питання:

1. Горобець:
2. Самка горобця:
3. Гніздо пташки:
4. Лелека:
5. Самка лелеки:
6. Гніздо лелеки:
7. Комаха сонечко семикрапкове:
8. Квітка анемона:
9. Пролісок:
10. Айстра:
11. Мальва:
12. Латаття:
13. Біла лілія:
14. Лепеха:
15. Осика:
16. Вільха:
17. Сосна:
18. Молода сосонка:
19. Всохле дерево:
20. Повалене бурею дерево:
21. Бузок:
22. Мухомор:
23. Опеньок:
24. Лисичка (гриб):
25. Сироїжка:
26. Невелика коробочка, напр. для зберігання голок:
27. Пристосування для сіна з підйомним дахом:
28. Колодязь:

29. Дерев'яне облаштування колодязя (давніше):
30. Сучасний цементний круг колодязя:
31. Тичка, на яку чіпляють відро, щоб зачерпнути води:
32. Звід у колодязі:
33. Корба, за допомогою якої витягають воду з колодязя:
34. Минулого року:
35. Позаминулого року:
36. Пристосування, на якому ріжуть дрова:
37. Драбина:
38. Один щабель драбини:
39. Летюча миша:
40. Метелик:
41. Картопля:
42. Страва з товченої картоплі (пюре):
43. Млинець з тертої картоплі:
44. Печена на деці терта картопля, яку опісля ріжуть на частинки:
45. Торбинка для віддавлення сиру:
46. Холодець:
47. Відро (металічне, пластмасове):
48. Дерев'яне відро:
49. Черпак:
50. Товкачик для розтовкування звареної картоплі:
51. Товкачик розтовкувати зварену картоплю для свиней:
52. Шматок тканини, якою обмотують ноги, взуваючи чоботи:
53. Будь-яка ганчірка (напр., для миття підлоги):
54. Кусочок тканини для миття посуду:
55. Чоловічі штани:
56. Холоша штанів:
57. Ширінька в чоловічих штанах:
58. Дівоче плаття:
59. Спідниця:

60. Фартух:
61. Скатертина:
62. Китиця біля хустки чи скатертини:
63. Віник підмітати підлогу:
64. Дія 'гребти сіно':
65. Дія 'білити стіни хати':
66. Щітка, якою білять хату:
67. Лопата для копання грядки:
68. Дерев'яна лопота, якою саджали хліб у піч:
69. Човен:
70. Підвода:
71. Навантажений віз:
72. Двоюрідний брат (сестра):
73. Троюрідний брат (сестра):
74. До якого коліна родичаються у вашому селі?
75. Чи можуть одружуватися кровні родичі?
76. Молода на весіллі:
77. Молодий на весіллі:
78. Незапрошені гості, які спостерігають за весіллям:
79. Чи читають корону на весіллі?
80. Жінчина мати:
81. Батько дружини:
82. Чоловікова мати:
83. Чоловіків батько:
84. Чоловіків брат:
85. Чоловікова сестра:
86. Дружина чоловікового брата:
87. Приймак:
88. Той, хто через деякий час перейшов жити до батьків дружини:
89. Хресна мати:
90. Хресний батько:

91. Той, кого хрестили хресні:
92. Та, яку хрестили хресні:
93. Гончар:
94. Той, хто багато говорить:
95. Той, хто має відстовбурчені вуха:
96. Кривоногий:
97. Низькорослий:
98. Худий чоловік:
99. Хворобливий чоловік:
100. Вода, нагріта сонцем:
100. Луна (повторення голосу або пострілу в лісі):
101. Собака:
102. Група собак під час парування:
103. Слова, якими нацьковують собак:
104. Курка, яка почала квокати і не несесться:
105. Курка, яка сидить на яйцях, висиджуючи малят:
106. Курка, яка водить курчат (доглядає):
107. Курча:
108. Півень:
109. Пташеня ще без пір'я (у пухові):
110. Пташеня, у якого відростає пір'я:
111. Тверда частинка пір'їни, з якої зідрали пух:
112. Дикий кабан:
113. Петля для лову зайців:
114. Петля для лову качок, прив'язана до зігнутого прута на воді:
115. Льодова бурулька зі стріхи:
116. Голки з сосни:
117. Горище в хаті:
118. Горище в хліві:
119. Широколиста кропива:
120. Дрібнолиста кропива жалка:

121. Дія ‘жалити (про кропиву)’:
122. Лоскотати:
123. Крем для взуття:
124. Шнурок у черевикові:
125. Шнурок, яким обв’язують ноги, взуваючи постоли:
126. Стверджувальна частка *так*:
127. Заперечна частка *ні*:
128. Гарний (парубок, рушник):
129. Найкращий (парубок, рушник):
130. Дуже (багато):